

Antičko gusarstvo na istočnoj obali Jadrana

Belić, Mirna

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:501154>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-04**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest
Sveučilišni prijediplomski studij
Povijest

Zadar, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Mirna Belić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Antičko gusarstvo na istočnoj obali Jadrana** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 16. rujna 2024.

SVEUČILIŠTE U ZADRU

Odjel za povijest

Preddiplomski sveučilišni studij povijesti (jednopedmetni)

Antičko gusarstvo na istočnoj obali Jadrana

Završni rad

Student/ica:

Mirna Belić

Mentor/ica:

Prof. dr. sc. Anamarija Kurilić

Zadar, 2024.

Sadržaj:

1. Uvod	2
2. Gusar ili pirat?	4
4. Stanovništvo istočne obale Jadrana u starome vijeku	9
4.1. Pomorski narodi.....	10
5. Antičke vijesti o gusarstvu na Jadranu	15
5.1. 4. stoljeće pr. Kr.	15
5.2. Prvi rimsko-ilirski rat.....	18
5.3. Drugi rimsko-ilirski rat i rimski rat protiv Histra.....	25
5.4. 2. stoljeće pr. Kr.	29
5.5. 1. stoljeće pr. Kr.	31
6. Zaključak	32
7. Sažetak.....	34
8. Summary.....	35
9. Literatura	36

1. Uvod

Ovaj se rad bavi antičkim vijestima o gusarstvu naroda istočne obale Jadrana i razmatranjima unutar suvremene historiografije o tim djelovanjima i načinu na koji su prikazivani. U prvom dijelu rada definirat će se razlika između termina gusar i pirat, koji se često, na krivi način, u hrvatskome jeziku koriste kao istoznačnice. Potom će se prikazati nastanak i razvoj koncepta gusarstva u pisanim izvorima te stajališta koja su pisci, a preko njih i njihovi suvremenici, imali prema gusarima kroz stoljeća. Kroz pregled poznatih podataka o stanovništvu koje je živjelo na obali istočnog Jadrana vidjet će se da je gospodarska osnova pojedinih naroda od najranijih vremena bila vezana uz pomorstvo, zbog čega se kod nekih razvila i vrsna brodogradnja, a s tim u vezi imamo i vijesti o njihovom gusarenju. U drugom dijelu rada daje se pregled vijesti o gusarstvu iz antičkih pisanih izvora koje se tradicionalno koristi kao potvrde gusarstva na Jadranu. Te vijesti će se pokušati analizirati izvan okvira gusarstva u kontekstu dinamičnih nadmetanja za vlast na Jadranu i stvaranja država u tom razdoblju.

Područje koje ovaj rad obrađuje je istočna obala Jadrana, a vremenski okvir koji obuhvaća je razdoblje od prve pojave pojma gusarstva u pisanim izvorima, od 8. st. pr. Kr., do 35. g. pr. Kr. i posljednje poznate antičke vijesti o gusarstvu na Jadranu. Ključni izvori koji su korišteni u izradi ovog rada su Polibije, Apijan i Strabon, ali su korištena i djela Pseudo-Skilaka, Tita Livija, i drugih. Od suvremene historiografije koja je korištena pri izradi ovog rada najveći utjecaj je imao rad K. R. Fairbanka iz 2018. godine *A Dividing Sea: The Adriatic World from the Fourth to the First Centuries*¹ u kojemu je autor predložio odmak u istraživanju gusarstva od dualizma prema kojemu se borbene ljude u antici svrstava u samo dvije kategorije, legalne

¹ K. R. Fairbank, 2018.

vojnike ili ilegalne gusare. Sljedeće djelo koje se u velikoj mjeri odrazilo na ovaj rad je djelo P. de Souza Piracy in the Ancient World: from Minos to Mohammed² u kojemu on istražuje konstruiranje negativne slike gusarstva u antičkim izvorima i nastoji prikazati kako se etiketa gusarstva često pripisivala protivnicima koje se željelo diskreditirati i marginalizirati. Ostala znanstvena literatura koja se u većoj mjeri koristila je rad M. Šašel Kos From Agron to Genthuis: Large Scale Piracy in the Adriatic³ te knjiga P. Cabanesa Iliri od Bardileja do Gencija.⁴

² P. de Souza, 1992.

³ M. Šašel Kos, 2002.

⁴ P. Cabanes, 2002.

2. Gusar ili pirat?

Za početak je važno objasniti povijesnu razliku između termina gusar i pirat te prikazati problematiku tih pojmova u hrvatskome jeziku, jer se oni često koriste kao istoznačnice.

Definicija piratstva, u *Hrvatskoj enciklopediji*, podrazumijeva sva djela nasilja, zadržavanja ili pljačke koja čini posada ili putnici privatnoga broda na otvorenome moru ili na mjestu koje nije pod jurisdikcijom nijedne države. Piratstvom na otvorenome moru krši se međunarodnopravni poredak pa su sve države ovlaštene progoniti ta djela i kazniti počinitelje prema propisima svojega unutarnjega prava.⁵ Za razliku od pirata, gusari se definiraju kao ratnici koji su ovlašteno i u interesu svoje zemlje napadali i plijenili neprijateljske brodove. Gusari su bili ovlaštene sudjelovati u oružanim akcijama na moru protiv drugih (neprijateljskih) brodova na temelju represalijskoga lista (u hrvatskim statutima *charta repressalium*), ili gusarskoga ili korsarskoga lista. Pariškom pomorskom deklaracijom iz 1856. godine ukinuto je gusarstvo kao povijesna kategorija, te se više ne razmatra u suvremenom pravu, dok piratstvo i dalje ostaje tema pravnih rasprava, kako na nacionalnoj tako i međunarodnoj razini.⁶

U *Rječniku hrvatskoga jezika* gusari se definiraju kao: „pomorci koji su uz državne ovlasti oružanim napadima plijenili brodove drugih država“,⁷ dok pirati imaju slično značenje, ali ne isto: „razbojnici koji djeluju na svoju ruku i nisu u službi neke pomorske sile“.⁸ Riječ gusar je tuđica (korsari, iz srednjovj. lat. *cursarius*, talijanski: *corsaro*), ali u hrvatskome jeziku postoji mnoštvo starijih i novijih potvrda, od 13. stoljeća do donedavno: gusar: gusarica, gusarina

⁵ Hrvatska enciklopedija, s.v. Pirat, mrežno izdanje - <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=48362> (1. rujna 2024.)

⁶ Hrvatska enciklopedija, s.v. Gusarstvo, mrežno izdanje - <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=23831> (1. rujna 2024.)

⁷ S. Babić, 2009, 148-149.

⁸ S. Babić, 2009, 148-149.

(gusarenje), gusariti, gusarljiv, gusarski, gusa (razbojništvo, četovanje), gusarica (brod i žena), gusarina, gusarev (gusarov), gusariti, gusarenje, gusarstvo, gusarljiv, gusarski.⁹ Pirat (grč. *peirates*, lat. *pirata*) je novija posuđenica te u hrvatskome jeziku nalazimo manji broj potvrda. Od tvorenicu postoje piratski, piratstvo, piraterija, ali ne postoje glagol i glagolska imenica poput gusariti i gusarenje nastalih od imenice gusar.¹⁰

Najvažnija razlika u definicijama ovih pojmova bi bila legalnost, odnosno, gusar je, za razliku od pirata, bio ovlašten napadati i plijeniti neprijateljske brodove od strane svoje države. Međutim, navedena definicija piratstva u skladu je s modernom pravnom pretpostavkom da su pirati pomorci ili privatni pojedinci koji podliježu zakonu jedne ili više nacionalnih država, ili su službene vojne ili policijske snage nacionalne države.¹¹ U antičko vrijeme nisu postojali opsežni pravni sustavi i aparati za provođenje zakona kakve pronalazimo u modernim državama pa je teško povući jasnu granicu između ilegalnog pljačkanja od strane pirata i legalnog, od države odobrenog pljačkanja, koje je provodila vojska u ratu ili pak gusari. Iz tog razloga, de Souza smatra da bi definicija te aktivnosti u antici općenito trebala biti jednostavnija - oružana pljačka u kojoj se koriste brodovi.¹² Budući da se ne može sa sigurnošću razlučiti piratstvo od gusarstva u antici, u ovome radu koristit će se termin gusarstvo zbog brojnijih povijesnih potvrda u hrvatskome jeziku.

⁹ S. Babić, 2009, 148-149.

¹⁰ S. Babić, 2009, 148-149.

¹¹ P. de Souza, 2014, 24.

¹² P. de Souza, 2014, 24.

3. Koncept gusarstva u antičkim izvorima

Pojam gusarstvo se počeo pojavljivati u arhajskom razdoblju grčke povijesti, otprilike 800. - 500. g. pr. Krista. Homer je najstariji izvor koji govori o gusarima te je također najstariji izvor koji spominje riječ za gusara.¹³ De Souza objašnjava da se na gusare i gusarstvo od početka gledalo s neodobravanjem, međutim to neodobravanje nije isključivalo divljenje gusarima. Na primjer, Homeru je u ratovanju bilo ključno da junaci trebaju skupiti puno plijena, a plijen se stjecao nasiljem. Osim bogatstva koje je taj plijen donosio, postojala je i izravna poveznica plijena i društvenog statusa. Bez plijena Homerov junak je nepotpun. Međutim, treba napomenuti da Homer ne zanemaruje drugu stranu priče i svjestan je žrtava koje su oštećene i ima razumijevanja za njih.¹⁴ De Souza kaže da se ne može osporiti da je stjecanje plijena nasiljem donosilo prestiž i društveni status zbog čega se može zaključiti da gusarenje nije bilo isključivo sramotna djelatnost. Također smatra da se u ovom razdoblju teško može razlikovati gusarstvo od ratovanja jer su elementi plijena i nasilja bili jednako važni u oba.¹⁵

U 5. st. pr. Kr. za Tukidida je gusarstvo jedno od načina pribavljanja sredstava za život: „Negdašnji Grci, kao i barbari nastanjeni na rubu kopna ili na otocima, odali su se gusarenju čim su se počele razvijati pomorske veze među zemljama (Thuc., 1, 5). Na čelu su im bili ljudi koji su, premda osobno ne najsiromašniji, nastojali steći korist za sebe i nahraniti slabe. Naišavši na narode bez bedema, koji su živjeli u gradinama, pljačkali su ih i odatle izvlačili sredstva za opstanak. Ta aktivnost nije bila ništa sramno i čak je donosila stanovitu slavu“.¹⁶

¹³ P. de Souza, 1992, 52.

¹⁴ P. de Souza, 1992, 52-56.

¹⁵ P. de Souza, 1992, 109.

¹⁶ Prijevod P. Cabanes, 2002, 142.

U 2. st. pr. Kr. Polibije, prema de Souzi, gusarstvo prikazuje kao rezultat pohlepe i degeneracije za razliku od prihvatljivog pljačkanja za koje smatra da je u ratovanju opravdano.¹⁷

U 1. st. pr. Kr. Ciceron gusarenje opisuje kao okrutnu, nasilnu pljačku, kako prenosi de Souza. Smatra da gusari nisu vrijedni istog poštovanja kakvo bi se moglo pokazati neprijateljima u ratu jer su nemoralni i bezvjerni i zbog toga zaslužuju osudu cijelog ljudskog roda. Vjeruje da je dužnost predstavnika rimskog naroda uništavati gusare gdje god i kad god mogu.¹⁸ Tijekom Ciceronove političke karijere gusarstvo je bila raširena pojava na Sredozemlju i predstavljala je veliki problem rimskoj državi pa je pitanje gusarstva bila česta tema njegovih govora kao i općenitih političkih rasprava u to vrijeme.¹⁹ Za Strabona, širenje rimske države bio je proces koji je civilizirao i uredio cijeli svijet. Rimljani su prema njemu uspostavili red i donijeli prosperitet cijelom svijetu, a suzbijanje gusarstva bio je jedan od važnih koraka na tom putu (Strabo, 6, 4, 2).²⁰

De Souza analizira odnos prema gusarima i gusarstvu antičkih pisaca i prikazuje kako se taj stav mijenjao od umjerenog do krajnje negativnog u djelima kasnijih pisaca. Smatra da je ta izrazito negativna slika o gusarima uvelike konstrukt rimskih pisaca. Prema njemu su rat i gusarstvo varijacije iste teme, organizirano nasilje koje provodu grupe muškaraca kako bi ostvarile neke ekonomske ili političke ciljeve. Definicija gusarstva koju on koristi ističe pljačkaške i predatorske aspekte gusarstva, ali smatra da su ti aspekti bili prisutni i u ratovanjima u predindustrijskim društvima.²¹ Pojava država koje organiziraju svoje ljude u vojske dovela je do odvajanja rata – koji i dalje može uključivati pljačku, ali sada ima dodatne

¹⁷ Polyb., *Hist.*, 4, 5, 10; P. de Souza, 1992, 69.

¹⁸ Ciceronovo pisanje preuzimam iz P. de Souza, 1992, 89-90.

¹⁹ P. de Souza, 1992, 89-90.

²⁰ P. de Souza, 1992, 97.

²¹ P. de Souza, 1992, 105.

motive - od gusarenja, koje je manjih razmjera i nema političke ciljeve.²² Također, de Souza ističe da gusari nikada sebe nisu nazvali gusarima, već su im tu etiketu dale njihove žrtve i njihovi neprijatelji.²³

Kada se analizira upotreba pojma gusar u antičkim izvorima, jedan od zaključaka koji se može izvući je da se etiketa gusara često koristila kako bi se diskreditiralo političke neprijatelje i njihove aktivnosti, a u isto vrijeme pronašlo opravdanje za pokretanja rata protiv njih. Namjera je u tom slučaju bila odvratiti pozornost od pravih motiva za vojne operacije.²⁴ Jedan od primjera takvog odnosa prema drugima možemo naći i u nekim drugim etnografskim vijestima, poput one kad Pseudo-Skilak navodi da su Liburnima vladale žene.²⁵ A. Kurilić smatra da je ovdje riječ o barbarizaciji “Drugih” u izvorima, a uloge spolova su se koristile kako bi se prikazalo da liburnsko društvo odstupa od grčkih društvenih i civilizacijskih norma.²⁶ Polibije se služio istim konceptom kada je opisivao razlike između Ilira i Rimljana, o čemu će više riječi biti u četvrtom poglavlju. U tom dualističkom prikazu, ilirski postupci su uvijek nepravedni i nezakoniti, dok su rimski postupci uvijek pravedni i zakoniti te u skladu s općepriznatim civilizacijskim normama.²⁷

²² P. de Souza, 1992, 177.

²³ Mišljenje P. de Souze prenosim iz K. R. Fairbanka, 142.

²⁴ P. de Souza, 2014, 24-50.

²⁵ Pseudo-Skilak, *Periplus*, 21.

²⁶ A. Kurilić, 2012, 176.

²⁷ A. Bajrić, 2013, 49.

4. Stanovništvo istočne obale Jadrana u starome vijeku

Krajolik istočne jadranske obale oduvijek je usmjeravao njegove stanovnike prema moru. Visoki lanci Dinarskog gorja ograničavaju povezanost obale sa zaleđem pa je u antici jedini održivi način povezivanja s ostalim zajednicama bio preko mora. S druge strane, more je starosjedilačkom stanovništvu omogućilo sudjelovanje u bogatoj i šarolikoj mreži razmjene i komunikacije Sredozemlja. Prosperitet zajednica je stoga ovisio o pomorskoj vještini i brodogradnji, kao i njihovoj sposobnosti da kontroliraju važnije pomorske puteve.²⁸ Na oblikovanje gospodarstva ovog kraja utjecao je i krški krajolik i nedostatak obradivog poljoprivrednog zemljišta. Stanovništvo koje se ovdje naseljavalo moralo je biti okrenuto pomorstvu kako bi osiguralo svoju egzistenciju pa je gusarenje sigurno bilo jedan od načina pribavljanja sredstava za život. Kao jedan od razloga pojave gusarstva Strabon navodi dostupnost dobrih luka,²⁹ a razvedena istočna obala upravo je karakteristična po bogatstvu otoka, poluotoka, zaljeva i kanala što čini odlične uvjete za luke.

U starome vijeku, istočnu obalu Jadrana i njezino zaleđe naseljavali su etnički i jezično raznoliki narodi. Etnička slika se kroz stoljeća mijenjala jer su se neki narodi selili i pomicali uslijed prirodnih katastrofa, ratnih poraza, i slično.³⁰ Najstariji podaci o stanovnicima istočne obale Jadrana nalaze se u *Europi* Hekateja iz Mileta, pisca iz 6. st. pr. Krista, čiji su ulomci sačuvani u djelu Stjepana Bizantinca. Hekatej spominje Kaulike (*Kaulikoi*), Liburne (*Liburnoi*), Mentore (*Mentores*), Siope (*Syopioi*) i Hitmite (*Hythmitai*), dok su Japodi zabilježeni kao Japigija (*Iapygia*).³¹ Čače ističe probleme koji se javljaju pri analizi izvora, pogotovo u vezi sa

²⁸ L. Boršić, D. Džino, I. Radić Rossi, 2021, 1.

²⁹ Strabo, *Geog.*, 7, 5, 10.

³⁰ A. Kurilić, 2008, 3.

³¹ FgrHist, I., 93-7; J. Wilkes, 1989, 3; S. Čače, 1979, 43; više o imenu „Japigija“ pogledati kod S. Čače, 1979, 44.

smještajem većine spomenutih „naroda“. Kaže da ih izvori manje-više složno nazivaju *ethne*, ne praveći nikakve razlike među njima, iako je, prema njemu, razlike moralo postojati.³²

Jedini cjelovito sačuvani stariji izvor je Pseudo-Skilakov *Periplus*, sastavljen najvjerojatnije oko 330. g. pr. Krista. U djelu se imenuju *Liburnoi*, *Illyrioi* (općenito ime za narode između Liburnije i Haonije), *Hierastamnai*, *Boulinoi*, *Hylloi*, *Nestoi*, *Manioi*, *Autariatai*, *Enchelleis* (koji se smještaju oko Bokokotorskog zaljeva) te *Taulantioi* u zaleđu Epidamna.³³ Kasniji izvori, uglavnom na temelju vijesti koje nisu mlađe od 4. st. pr. Kr., spominju još Ismene, Himane, Hile, Buline, Neste, Manije i dr.³⁴ U razdoblju kada je uspostavljena rimska vlast (početkom 1. st. po Kristu), domorodački narodi koji su živjeli na sjevernom Jadranu bili su Histri i Liburni. Srednji Jadran nastanjivali su Delmati, a na jugu Jadrana živjeli su narodi koje jedine možemo nazvati Ilirima. Ilirski narodi koji su naseljavali područje današnje Hrvatske i njene najbliže okolice su: Ardijej(c)i i Plerej(c)i, a možda još i Autarijati, Daorsi i Narensiji.³⁵

4.1. Pomorski narodi

Domorodački narodi za koje iz antičkih izvora i arheoloških nalaza znamo da su bili pomorci, brodograditelji pa i gusari su Histri, Liburni i Iliri.

³² S. Čače, 1979, 43.

³³ Pseudo-Skilak, *Periplus*, 21-26; J. Wilkes, 1989, 3.

³⁴ Pseudo-Skimno, *Perieg.*, 394; Plinije, *Nat. Hist.* 3, 139; S. Čače, 1979, 43.

³⁵ A. Kurilić, 2008, 3.

Histri i susjedni Liburni su bili donekle srodni po pitanju jezika, materijalne kulture i osobnih imena te zajedno s Venetima na talijanskoj obali spadaju u sjevernojadransku imensku skupinu.³⁶ Za Apijana su Liburniiskusni moreplovci i gusari, a njegov podatak da su Rimljani u svoju ratnu flotu uključili liburnske ratne brodove govori da su bili iiskusni brodograditelji.³⁷ Liburni se zajedno sa Histrima povezuju i s razvojem i uporabom trgovačkog broda napravljenog od šivanih dasaka, *serilia*.³⁸ *Naves liburnica* ili liburna je bila dobro poznati tip ratnog broda koji su Rimljani koristili u svojoj pomorskoj floti počevši od 1. st. pr. Kr. Dva antička izvora pripisuju podrijetlo ovog tipa broda Liburnima, Apijan i Vegecije.³⁹ Nije poznato kako je liburna izgledala prije nego što su je Rimljani preuzeli i prilagodili svojim potrebama, ali postoje vijesti iz kojih se mogu izvući određene pretpostavke o njezinom izvornom izgledu. Jednu od njih pruža ulomak Filoksena iz Aleksandrije iz 1. st. pr. Kr. u kojemu on uspoređuje liburnu sa širokim i zaobljenim feničkim trgovačkim brodom.⁴⁰ Takav oblik se može povezati sa serilijom koja je bila sličnih proporcija i koja se koristila kao teretni, trgovački brod. Međutim, teško je liburnu koja je bila najpoznatija po svojoj brzini zamisliti kao oblu i široku. Sve u svemu, liburne koje su bile dio rimske flote sigurno su bile proizvod višestoljetnog razvoja i prilagodbe tako da je moguće da su se razvile iz tipa broda koji se s obzirom na svoje proporcije koristio u slične svrhe kao i ilirski lemb, za trgovinu i gusarstvo.⁴¹ U ranijoj historiografiji je bila raširena teorija prema kojoj su Liburni u ranom željeznom dobu imali prevlast nad Jadranom (tzv. liburnska talasokracija). To se temelji na vijesti o sukobima između Liburna i ranih grčkih kolonista u južnom Jadranu i Jonskom moru u 8. i 7. st. pr. Krista. Prema Strabonu njihova se prisutnost širila do otoka Krfa gdje su prema njemu u nekom trenutku i

³⁶ L. Boršić, D. Džino, I. Radić Rossi, 2021, 16.

³⁷ App., Ill., 3; A. Kurilić, 2012, 174.

³⁸ L. Boršić, D. Džino, I. Radić Rossi, 2021, 58.

³⁹ App., Ill., 3, 7; Veg., Mil., 4, 33; L. Boršić, D. Džino, I. Radić Rossi, 2021, 176.

⁴⁰ Philox., Frag., 79b.

⁴¹ L. Boršić, D. Džino, I. Radić Rossi, 2021, 176-177.

ustanovili svoju vlast, sve dok se 734. g. pr. Kr. nisu sukobili s korinjskim tiraninom Hersikratom koji ih je na kraju potjerao i kolonizirao otok.⁴² Ove vijesti iz izvora u svakom slučaju ukazuju na tradiciju o liburnskoj pomorskoj moći na Jadranu, međutim arheološkim nalazima nije moguće potvrditi njihovu dominaciju u tom razdoblju.⁴³

Ime Iliri se odnosio na veliku etničku skupinu naroda i plemena koja su živjela na jugu Jadrana na području od lijeve obale rijeke Neretve do grčkog otoka Krfa, te u zaleđu na prostoru današnje jugoistočne Bosne i zapadne Srbije sve do Ohridskog jezera, između današnje Albanije i Sjeverne Makedonije.⁴⁴ Šašel Kos smatra da je posve uvjerljivo mišljenje N. G. L. Hammonda da je ime Iliri izvorno pripadao jednoj skupini koja je živjela između Dirahija i Skadra.⁴⁵ Pretpostavlja da su Iliri vjerojatno već od samog početka pojavljivanja u grčkim povijesnim i zemljopisnim izvorima bili savez plemena blisko povezani krvnim vezama te su se postupno širili na račun dotadašnjih stanovnika dok nisu uspostavili vlastita kraljevstva.⁴⁶ Oni su do 5. st. pr. Kr. prema Šašel Kos vjerojatno bili jedna od najutjecajnijih sila na tom području zbog čega je njihovo ime postalo eponim za brojna susjedna plemena koja su im možda bila samo u slabom srodstvu. Sukladno tome, F. W. Wallbank je Ilire 3. st. pr. Kr. definirao na sljedeći način: Iliri su ime koje su Grci dali skupini naroda koja su u trećem stoljeću zauzimala veliko područje na sjevernom i zapadnom dijelu Balkanskog poluotoka iza Akrokeraunijskog gorja.⁴⁷ Oko sredine 3. st. pr. Kr. prema Strabonu možemo razlikovati tri važne skupine – Autarijate, Dardance i Ardijejce.⁴⁸ Treba napomenuti da se kod Polibija Dardanci spominju kao različiti od Ilira i da imaju svoje vlastito kraljevstvo, što je po Šašel Kos

⁴² Strabo, 6, 2, 4; J. Wilkes, 1969, 4.

⁴³ L. Boršić, D. Džino, I. Radić Rossi, 2021, 15.

⁴⁴ M. Šašel Kos, 2005, 236.; L. Boršić, D. Džino, I. Radić Rossi, 2021, 16-17.

⁴⁵ M. Šašel Kos, 2005, 228.

⁴⁶ M. Šašel Kos, 2005, 238.

⁴⁷ Mišljenje F. W. Wallbanka prenosim iz M. Šašel Kos, 2005, 226.

⁴⁸ Strabo, 7, 5, 6; M. Šašel Kos, 2005, 226.

pokazatelj da je pitanje tko su bili Iliri komplicirano i ono na koje možda ni suvremenici nisu imali jasan odgovor.⁴⁹

U početku su se među tim skupinama naroda i plemena isticali Autarijati. Pretpostavlja se da je nakon 300. g. pr. Kr. došlo do raspada njihove političke moći nakon čega glavnu ulogu preuzimaju Ardijejci.⁵⁰ Život u blizini grčkih kolonija u Apoloniji, Epidamnu i na Krfu doveo je do povećane interakcije s helenističkom kulturom što je rezultiralo postupnim usvajanjem novih kulturnih obrazaca. To je vidljivo u postupnoj urbanizaciji i društvenoj stratifikaciji od 4. st. pr. Kr. nadalje, kao i u povećanoj potražnji za helenističkim proizvodima.⁵¹ Iliri su u svojim gusarskim pohodima koristili lembe, a iz izvora je poznato da se taj tip broda koristio i na širem području, izvan istočne obale Jadrana. Lemb se nekoliko puta spominje na području Egejskog mora stoljeće prije nego što se južnojadranski (ilirski) lemb prvi put spominje u izvještajima o događajima iz 231. g. pr. Kr., koji su prethodili Prvom rimsko-ilirskom ratu. Iz izvora je poznato da je lemb korišten kao teretni, transportni brod, a osim trgovačke namjene koristio se i u pomorskim bitkama kao pomoćni brod. Na primjer, korišten je kao platforma za lake katapulte tijekom opsade Rodosa 305./304. g. pr. Kr., a u Prvom punskom ratu je služio kao izviđački brod.⁵² Iliri su vjerojatno ovaj tip broda vremenom usavršavali i prilagođavali za svrhe koje su njima trebale, na primjer za brzi prijevoz vojnika te presretanje i pljačku trgovačkih brodova. Prednosti korištenja ovog tipa broda za gusarenje bile su što je bio brz, a prostran, zbog čega se mogla prenositi veća količina tereta. Veslači na ilirskim lembima su bili ujedno i vojnici, a 30 veslača je otprilike bio standard za ilirski lemb, iako se u izvorima nekad spominju i manji i veći modeli sa 16, odnosno 50 veslača.⁵³

⁴⁹ M. Šašel Kos, 2005, 228.

⁵⁰ L. Boršić, D. Džino, I. Radić Rossi, 2021, 16-17.

⁵¹ L. Boršić, D. Džino, I. Radić Rossi, 2021, 16-17.

⁵² Diod., *Bibl.*, 20, 85, 3; Polyb., *Hist.*, 1, 53, 9; App., *Pun.*, 50; L. Boršić, D. Džino, I. Radić Rossi, 2021, 174.

⁵³ L. Boršić, D. Džino, I. Radić Rossi, 2021, 173-176.

Oko 5./4. st. pr. Kr. ovi domorodački narodi doživljavaju značajne društvene transformacije. Arheološki nalazi pokazuju da je materijalna kultura u tom razdoblju počela davati prednost uvozu masovno proizvedenih grčkih i helenističkih predmeta što je dovelo do ključnih promjena u njihovim zajednicama. To potvrđuju artefakti iz liburnskih grobova, npr. u najvećem broju grobova je pronađeno fino helenističko posuđe korišteno za pijenje vina. Značajne količine helenističke keramike koja je bila namijenjena za izvoz domorodačkim zajednicama proizvodile su grčke kolonije na Jadranu.⁵⁴ Dvije najznačajnije grčke kolonije na istočnoj strani Jadrana bile su *Issa* na otoku Visu i *Pharos* na otoku Hvaru osnovane u prvoj polovici 4. st. pr. Krista kao dio kolonizacijske politike Sirakuze koju je provodio Dionizije Stariji.⁵⁵ Osnivanjem grčkih kolonija došlo je do povećanja trgovačke aktivnosti u Jadranu, kao i do povećanja potražnje za helenističkim predmetima što je sigurno utjecalo na ubrzani razvoj pomorskih djelatnosti lokalnog stanovništva, kako trgovačkih tako i gusarskih. Kontrola nad uvozom i posjedovanjem prestižne robe bila je izrazito važna za nove elite koje su se nastojale nametnuti i učvrstiti svoj položaj u društvu. Do uvozne robe nije se dolazilo samo trgovanjem, nego i pljačkom i nasiljem.⁵⁶

⁵⁴ L. Boršić, D. Džino, I. Radić Rossi, 2021, 15-16.

⁵⁵ M. Zaninović, 1992, 107.

⁵⁶ L. Boršić, D. Džino, I. Radić Rossi, 2021, 24-25.

5. Antičke vijesti o gusarstvu na Jadranu

U ovom poglavlju prikazat će se vijesti iz antičke historiografije koje se tradicionalno koriste kao izvori kada se govori o gusarstvu na istočnoj obali Jadrana. Događanja iz tih vijesti pokušat će se razmotriti izvan klasične kategorije gusarstva kroz pregled različitih mišljenja unutar suvremene historiografije.

5.1. 4. stoljeće pr. Kr.

Na početku je to izvješće Diodora Sikulskoga prema kojoj je sirakuški tiranin Dionizije II. 359./358. g. pr. Kr. osnovao kolonije u Apuliji: „U Apuliji je osnovao dva grada kako bi moreplovci imali siguran prijelaz preko Otrantskih vrata; jer su barbari koji su stanovali uz obalu sa svojim brojnim pljačkaškim brodovima činili cijelu obalu duž Jadranskog mora nesigurnom za trgovce.“⁵⁷

U ovoj vijesti nije jasno definirano tko su bili ti barbari i jesu li živjeli na zapadnoj ili istočnoj obali. Prema Čači, ti barbari su mogli biti Liburni, možda Jadestini i njihovi saveznici, ili Etruščani, koji su tada počinjali ugrožavati Jadransko more.⁵⁸ Zaninović, pak, vjeruje da su to mogli biti Iliri.⁵⁹ Dell pak smatra da Diodor nije mislio na gusare s istočne obale nego na one sa zapadne, odnosno na apulijske gusare. Ističe savez iz 295. godine između još jednog sirakuškog tiranina, Agatokla, i apulijskih Japiga i Peuceta prema kojemu je Agatoklo

⁵⁷ Diod., *Bibl.*, 16, 5, 3-4; Vlastiti prijevod prema K. R. Fairbank, 2018, 143.

⁵⁸ Mišljenje S. Čače prenosim iz M. Šašel Kos, 2002, 138.

⁵⁹ M. Zaninović, 1992, 107.

opskrbljivao njihove brodove namijenjene za gusarenje, a zauzvrat je imao udio u prihodima. Za Della je to pokazatelj duge tradicije gusarstva Apulije koje se prelijevalo na Jadran, a ne obrnuto. Također, smatra da gradovi osnovani u Apuliji nisu mogli imati utjecaja na gusarenje koje je dolazilo s istočne obale Jadrana. Zaključuje da je to bio apulijski problem s apulijskim rješenjima.⁶⁰ De Souza slijedi Della u mišljenju da su ovi zapadnojadranski gradovi koje je Dionizije II. osnovao bili namijenjeni za zaštitu od apulijskih gusara.⁶¹ Fairbank, s druge strane, ne odbacuje mogućnost da su apulijske kolonije mogle utjecati na napade iz istočne obale jer su ratni brodovi mogli prijeći Otrantska vrata za manje od jednog dana.⁶² On također skreće pozornost na to da u tekstu nije jasno definirano s kakvim su se točno aktivnostima ovi barbari bavili, jer Diodor nije jasno rekao da su oni bili gusari i da su djelovali izvan zakona. Zbog toga ostaje otvorena mogućnost da su ti napadači mogli biti i vojnici neke države koja je napala Sirakuzu ili neka vrsta plaćenika.⁶³

Sljedeći izvor je Livijevo izvješće iz 302. g. pr. Kr. o spartanskom vojskovođi Kleonimu koji se nakon poraza kod Turijsa sa svojim brodom našao usred Jadrana: „Potom je Kleonim oplovio Brundizijski rt, i vjetrovi su ga nosili posred Jadranskog zaljeva: slijeva ga je, naime, plašila obala Italije, na kojoj nema pristaništa, a zdesna Iliri, Liburni i Histri, divlja plemena i većinom ozloglašena zbog razbojstava na moru.“⁶⁴ Kleonim nije htio ući u sukob s tim plemenima i usmjerio je kurs sjeverno na rijeku Po gdje je onda napadao i pljačkao mjesta uzduž te rijeke dok između ostalog nije došao i do Livijeovog rodnog grada Padove: „Nakon što

⁶⁰ H. J. Dell, 1967, 354.

⁶¹ Mišljenje de Souze prenosim iz K. R. Fairbanka, 2018, 144.

⁶² K. R. Fairbank, 2018, 171.

⁶³ K. R. Fairbank, 2018, 144.

⁶⁴ Liv., 10, 2, 4.; prijevod M. Križman, 1979, 157.

su ostavili nekolicinu da čuvaju brodove, iskrcali su se, zauzeli sela, palili kuće, a ljude i stoku odveli kao plijen. Njihova želja za pljačkom ih je odvela predaleko od njihovih brodova.“⁶⁵

Diodor donosi dodatne informacije o ovom događaju kojih nema kod Livija. Prema njemu je Kleonim došao u Italiju po nalogu grada Tarenta, svojom vojskom zauzeo i opljačkao Metaponto te potom iz grada odnio veliku količinu plijena i robova. Na povratku u Tarent napao je Krf, prodao njegove stanovnike u ropstvo i pljačkao po selima.⁶⁶ Kleonim se po svemu sudeći bavio aktivnostima koje bi se moglo nazvati gusarstvom. Premda se spartanski zapovjednik ponašao isto kao što bi se ponašali i gusari na pljačkaškom pohodu, Livije ga ne zove gusar. Doduše, Livije ni Ilire, Liburne i Histre nije nazvao gusarima nego divljim plemenima koja su zloglasna zbog razbojstava na moru. Međutim, svejedno je vidljiv kontrast u njegovom prikazu kada njih naziva divlja plemena, a Kleonima „vođa“.⁶⁷ Iliri koje spominje Livije su možda Ardijejci čija je moć počela rasti u političkom i strateškom vakuumu koji je nastao slabljenjem Sirakuze i s njom povezanih kolonija Isse i Pharosa koje onda više nisu mogle održati prevlast nad srednjim Jadranom.⁶⁸ Dell upozorava na to da je Livije pisao svoje djelo u kasnom 1. st. pr. Kr. kada su Iliri, Liburni i Histri već imali reputaciju gusara. On smatra da je u ovom razdoblju pa sve do polovice 3. st. pr. Kr. Jadranom dominiralo etruščansko gusarstvo koje se širilo sve do Egejskog mora.⁶⁹ Prema njegovom mišljenju Iliri su, pod vodstvom ardijejske dinastije, počeli organizirati značajnije pljačkaške pohode tek nakon 250. g. pr. Kr. što se vjerojatno podudara sa slabljenjem i na koncu padom epirske države (234./233. g. pr. Kr.).⁷⁰

⁶⁵ Liv., 10, 2, 8; vlastiti prijevod iz K. R. Fairbanka, 2018, 145.

⁶⁶ Diod., *Bibl.*, 20, 104; K. R. Fairbank, 2018, 173.

⁶⁷ K. R. Fairbank, 2018, 174; Liv., 10, 2, 1.

⁶⁸ M. Zaninović, 1992, 109.

⁶⁹ H. J. Dell, 1967, 351-352.

⁷⁰ H. J. Dell, 1967, 357.

5.2. Prvi rimsko-ilirski rat

Polibijev prikaz Prvog rimsko-ilirskog rata iz 229. g. pr. Kr. jedan je od najvažnijih izvora za istraživanje gusarstva na istočnoj obali Jadrana. Polibije detaljno obrađuje ovaj rat koji je prema njemu uzrokovalo ilirsko gusarstvo.⁷¹ Zbog toga je najraširenije stajalište u historiografiji, koje se oslanja na Polibijevo svjedočanstvo, da je glavni motiv rimske intervencije na istočnome Jadranu bila zaštita rimskih trgovaca od ilirskih gusara.⁷² Na primjer, stav Mauricea Holleauxa o uzrocima rata koji se dugo nije osporavao bio je da je rat „izbio nenadano, iz slučajnog razloga, nepodnošljivih nasilja Ilira i uvreda njihove vladarice Teute“, da „rat u Iliriji ni u čemu nije djelo rimskih državnika. Nigdje se ne vidi da su ga željeli, sigurno je da ga nisu tražili. Morali su, a ne htjeli ratovati, rat im je bio nametnut“.⁷³ Međutim, u raspravama o naravi ilirskog gusarstva otvorilo se pitanje rimskog imperijalizma i s tim u vezi strateške pozicije Ilirskog kraljevstva. Posebna pozornost pridaje se Polibijevom odlomku u kojemu on naglašava važnost ovog rata u široj slici stvaranja i širenja rimske vlasti jer je ovo bio prvi put da su Rimljani s vojskom prešli u taj dio Europe prije nego što su osvojili cijeli sredozemni svijet.⁷⁴ Mišljenje koje se prema tome suprotstavlja prethodno spomenutome je da povod ratu uopće nije bila zaštita trgovaca od gusara, već obuzdavanje moći Ilirskog kraljevstva na području strateški važnom za Rim.⁷⁵

Polibije svoje izlaganje započinje opisom ilirskog napada na italske trgovce, naglašavajući da su ih Iliri uvijek pljačkali: „Čak i u prethodno vrijeme Iliri neprestance uznemiravahu pomorce koji su dolazili iz Italije, a dok opsjedahu Fenike još brojniji odredi

⁷¹ Polyb., *Hist.*, 2, 8, 3.

⁷² H. J. Dell, 1967, 345; K. R. Fairbank, 2018, 146-147; P. de Souza, 1992, 203.

⁷³ Holleauxovu izjavu prenosim iz P. Cabanes, 2002, 145-146.

⁷⁴ Polyb., *Hist.*, 2, 2, 1-2; K. R. Fairbank, 2018, 146.-147.

⁷⁵ P. de Souza, 1992, 208.

njihove flote nasrnuli su na mnoge trgovce, od kojih neke opljačkaše, druge posjekoše, a dobar dio onih koje su zarobili odvedoše u ropstvo.⁷⁶ Polibije u nastavku objašnjava da je razlog zbog kojega je Rim ovoga puta odlučio reagirati na optužbe protiv Ilira, a prije nije, što se u ovom slučaju više ljudi obratilo Senatu s istim problemom pa su određena dva poslanika, Gaj i Lucije Korunkanije, koji su otišli u Iliriju i ispitali situaciju.⁷⁷

Nije jasno na koji vremenski okvir Polibije misli kada kaže da su Iliri neprestano uznemiravali pomorce i u prethodno vrijeme. Je li gusarenje bilo dugotrajan problem ili se pojavilo tek nedavno? Na to pitanje dosta je povjesničara dalo svoje mišljenje. Najviše ih smatra da je gusarstvo predstavljalo problem još i grčkim kolonizatorima.⁷⁸ Holleaux je za početak ozbiljnijeg gusarstva naveo intervenciju Dionizija Sirakuškog iz 358. godine te rekao da je „Jadran, kao i dotad, ostao prepušten Ilirima, i gusarenje je ondje i nadalje bilo endemsko zlo“.⁷⁹ Na drugu stranu, Šašel Kos smatra da gusarstvo nije stvaralo ozbiljnije probleme trgovačkoj plovidbi Jadranom ili na bilo koji značajniji način ometalo grčku kolonizaciju sve do 3. st. pr. Kr. i Prvog rimsko-ilirskog rata.⁸⁰ Isto misli i Dell te je prema njemu gusarstvo ojačalo tek nedugo prije 230. godine. Smatra da je gusarstvo ilirskom stanovništvu do tada u najvećoj mjeri koristilo kako bi se nabavila hrana, zbog manjka plodne zemlje u Dalmaciji i moguće prenapučenosti, ali da nema dovoljno dokaza koji bi sugerirali da su se upuštali u dalekosežne gusarske pohode puno prije Prvog rimsko-ilirskog rata.⁸¹ Međutim, Kurilić napominje da se gusarenje na Jadranu ne smije gledati samo kroz prizmu Grka i Rimljana. Smatra da je gusarenje

⁷⁶ Polyb., *Hist.*, 2, 8, 1-2.; prijevod P. Cabanes, 2002, 147.

⁷⁷ Polyb., *Hist.*, 2, 8, 3; K. R. Fairbank, 2018, 148.

⁷⁸ P. Cabanes, 2002, 140.

⁷⁹ Mišljenje M. Holleauxa prenosim iz P. Cabanesa, 2002, 140.

⁸⁰ M. Šašel Kos, 2002, 139.

⁸¹ H. J. Dell, 1967, 357.

postojalo i prije nego su Grci i Rimljani došli na Jadran te ističe da su Histri, Liburni i Iliri vrlo vjerojatno gusarili i jedni druge.⁸²

U svom izvješću Polibije kaže da su Iliri sa svojim snagama gurali prema jugu u godinama koje su prethodile 230. g. pr. Krista. Ilirskim kraljevstvom je tada vladao kralj Agron i u trenutku kada ih Polibije predstavlja on surađuje s makedonskim kraljem Demetrijem II. koji ga je pozvao kako bi mu pomogao u obrani Mediona, grada u Akarnaniji, koji su opsjedali Etolci. Agron je 231. g. uspješno okončao opsadu Mediona i pobijedio Etolce. Agronova flota se sastojala od 100 lembe na koje se ukupno moglo ukrcati 5000 vojnika što prema Cabanesu znači da je ona u tom trenutku vrlo dobro organizirana i ocjenjuje da takva pomorska sila nije mogla naglo nastati tek 230. godine.⁸³ Međutim, Cabanes također kaže da je pobjeda nad Etolcima u svakom slučaju bila prekretnica koja je Ilirima dala nove ambicije jer su sljedeće godine napali utvrđene gradove poput Fenike, dok su do tada svoje napade usmjeravali prema selima, kao što kaže Polibije kada piše o njihovim napadima na Elidu i Meseniju: „To bijahu pokrajine kojima su Iliri neprekidno harali. Dužina obale i smještaj glavnih gradova u unutrašnjosti udaljavali su i usporavali pomoć koja bi odbila iskrcavanje Ilira, a oni su to iskorištavali da nekažnjeno bez prestanka napadaju i pljačkaju te krajeve“.⁸⁴ Tražili su živež, pljačkali polja, usamljene kuće i neutvrđena sela te odnosili na svoje lembe plijen, stvari, stoku i odvodili ljude koje su pretvorili u robove.⁸⁵

Polibije nastavlja svoje izlaganje s podatkom da je kralj Agron umro od pijanstva nakon što je dobio bogatstvo stečeno pobjedom u Medionu pa je kraljevstvo pripalo njegovoj ženi Teuti. Ona je potom odmah poslala brodove u nove pljačkaške pohode i naredila podanicima da tretiraju cijelu obalu kao da je neprijateljska. Ilirske snage su zatim ušle u Fenike s namjerom

⁸² Mišljenje je A. Kurilić dala u razgovoru.

⁸³ Polyb., *Hist.*, 2, 4, 6.

⁸⁴ Polyb., *Hist.*, 2, 5, 1-2., prijevod P. Cabanes, 2002, 140.

⁸⁵ P. Cabanes, 2002, 140.

da će obnoviti svoje zalihe, ali su onda ipak odlučili opljačkati grad. Tijekom opsade Fenike neki ilirski brodovi su zarobili i ubili italske trgovce te su pritužbe na to stigle do rimskog senata. U međuvremenu su ilirske snage porazile Etolsku ligu i Ahejsku ligu koje su pristigle u pomoć, a Iliri su otišli iz Fenike tek nakon što su ih iz kraljevstva pozvali natrag. Polibije kaže da je Teuta duboko impresionirana bogatstvom koje je dobila iz Fenike ponovno poslala svoje snage u pljačku, a ovog puta Iliri su opsjeli važan Epidamno i uspješno zauzeli ključnu luku Korkiru. Potom su rimski izaslanici koji su bili poslani kako bi ispitali pritužbe na ilirsko gusarstvo pronašli Teutu kako opsjeda Issu. Ona je uvrijeđena pristupom izaslanika naredila da se jedan od njih ubije nakon čega je Rim proglasio rat.⁸⁶

Polibije prenosi razgovor između Teute i rimskih poslanika: „Međutim, tijekom cijelog razgovora, Teuta je slušala s oholim i prezirnim stavom i kad su oni završili sa svojim govorom, ona je odgovorila da će se pobrinuti da ilirski dužnosnici ne nanose nikakve štete rimskim građanima, no da ilirskim suverenima nije običaj ograničavati privatne osobe pri uzimanju plijena na moru. Naljućen tim riječima mlađi od dvoje poslanika upotrijebio je grubost govora koji je, iako potpuno ispravan, bio posve pogrešno tempiran. 'Rimljani', rekao je 'o, Teuta, imaju najizvrsniji običaj da se koriste državom za kažnjavanje privatnih zlodjela i za obeštećivanje privatnih žalbi i mi ćemo se potruditi, s božjom pomoći, da te što prije natjeramo da popraviš odnose između suverena i podanika u Iliriji.' Kraljica je na taj prosti govor reagirala ženskom strašću i nerazumnom ljutnjom.“⁸⁷ Prema Polibiju, Teuta je na Korunkanijevu otvorenost reagirala ljuto i nerazumno kao žena, a njegove riječi su je toliko razbjesnile da je zanemarila utvrđene ljudske zakone: „Toliko je bila razljućena tim govorom da je, unatoč konvencijama koje se općenito prihvaćaju među svim čovječanstvom, poslala ljude za poslanicima dok su oni plovili nazad prema domu kako bi ubili onog koji je govorio onako prosto. Nakon što je vijest

⁸⁶ Polyb., *Hist.*, 2, 2-12; K. R. Fairbank, 2018, 147-148.

⁸⁷ Prijevod A. Kurilić prema engleskom prijevodu iz E. S. Shuckburgh, 2002.

o tome stigla u Rim, ljudi su bili toliko zapaljeni kraljičinom povredom općeg prava među narodima da su odmah započele pripreme za rat, unovačene su legije i okupljena je flota.“⁸⁸

Treba naglasiti da se u suvremenoj povijesnoj znanosti govori ili dijalozi iz antičke historiografije uglavnom ocjenjuju kao nevjerodostojni i izmišljeni. Oni najčešće odstupaju od povijesne zbilje jer ne sadrže ono što je stvarno rečeno, nego ono što pisac pretpostavlja da je rečeno, odnosno ono što je prikladno i korisno u određenoj situaciji iz različitih motiva.⁸⁹ S tim u vezi, A. Bajrić upozorava na Polibijevu namjeru kada on u svom izvještaju Rimljane predstavlja kao zaštitnike prava i zakona, a Ilire kao kontrast svih načela ljudskosti i rimskih vrлина što je sukladno kontrastu Grka i barbara prema kojemu je grčko društvo demokratsko i ravnopravno, dok je barbarsko tiransko i hijerarhijsko. Takva konstrukcija događaja je prema Bajrić motivirana ocrnjivanjem protivnika u sklopu rimske političke i vojne propagande.⁹⁰ To se slaže sa shvaćanjem Craiga Championa kada on u svojoj knjizi „Cultural Politics in Polybius's Histories“ govori o nečemu što zove Polibijeva „tipologija barbara“. Champion demonstrira kako Polibije prikazuje ljude koje smatra barbarima kao vatrene, pohlepne, kratkovidne, lažne i oportuniste. Polibijevoj paradigmi inferiornosti „drugih“ odgovara da Teuta laže, da zahtijeva od svojih podanika da joj donesu više plijena, a da navodno ima malo kontrole nad njihovim postupcima.⁹¹ Teuta je također bila i žena na čelu kraljevstva što je odstupalo od grčkih društvenih normi pa je Polibijeva karakterizacija vladarice kao ljute i nerazumne prvenstveno odražavala grčki stav prema ženama i ne može se uzeti objektivno.

Polibijeva vijest da Teuta nema kontrolu nad svojim podanicima možda se može razmotriti kroz prizmu podjele vlasti unutar države između kraljice i pripadnika elite. S tim u vezi je mišljenje Šašel Kos da je struktura vlasti u ilirskom kraljevstvu bila takva da su Teuta,

⁸⁸ Prijevod A. Kurilić prema engleskom prijevodu iz E. S. Shuckburgh, 2002.

⁸⁹ A. Bajrić, 2013, 32.

⁹⁰ A. Bajrić, 2013, 42.

⁹¹ Craig Champion, 2004; K. R. Fairbank, 2018, 151.

a prije nje i Agron, svoj autoritet temeljili na više-manje pouzdanoj suradnji s nekoliko dinasta kojima su povjeravali zapovjedništvo nad raznim operacijama. Dva takva dinasta poznata su po imenu, Demetrije Faranin i Skerdilaida.⁹² Također, Šašel Kos vjeruje da je gusarstvo u ilirskom kraljevstvu bilo u potpunosti priznato od strane vladajućih osoba. Smatra da je bilo dio vanjske politike, da je predstavljalo važan izvor prihoda i da je moralo biti organizirano na državnoj razini ako je bilo u stanju zaprijetiti stranim državama.⁹³ De Souza se slaže s mišljenjem da je gusarstvo moralo biti organizirano na državnoj razini zbog količine sredstava i ljudstva koje je potrebno za održavanje flote brodova. Gusari su trebali imati osigurane luke i sidrišta, posadu i materijale za što je zasigurno bila potrebna velika količina resursa.⁹⁴ U svakom slučaju, podatak koji prenosi Polibije da je Rim 229. g. na Teutu poslao 200 brodova, 20 tisuća pješaka i 2000 konja, predvođenih s oba konzula,⁹⁵ svakako potvrđuje snagu ilirske države u tom trenutku koja je morala proizlaziti iz organiziranosti unutar njihove države i borbenih snaga.

U slučaju da je gusarstvo bilo dio vanjske politike, mogu li se ilirski napadi promatrati kao vojni napadi za širenje vlasti na Jadranu? Nakon slabljenja i pada epirske dinastije u drugoj polovici 3. stoljeća otvorio se prostor za nametanje vlasti na južnom Jadranu, usporedno s postupnim rastom ilirske države. Tada, prema Delli, dolazi do transformacije ilirskog gusarstva od neorganiziranih naleta s ciljem nabave hrane do pljačkaških pohoda velikih razmjera koji su u sebi sadržavali naznake imperijalizma. On zaključuje da se ilirska ekspanzija u tom razdoblju sudarila s rimskim interesima.⁹⁶ Prema Fairbanku u Apijanovoj se verziji događaja čini da je ilirska ekspanzija, a ne gusarstvo, bila uzrok rimskog napada na Ilirsko kraljevstvo. Prema Apijanu Rim nije poslao izaslanike zbog gusarskih napada na italske trgovce nego ih je poslao

⁹² M. Šašel Kos, 2002, 141.

⁹³ M. Šašel Kos, 2002, 139.

⁹⁴ P. de Souza, 1992, 13.

⁹⁵ Polyb., *Hist.*, 2, 8.

⁹⁶ H. J. Dell, 1967, 358.

jer je kolonija Issa uputila poziv u pomoć Rimu nakon ilirskih uspjeha na jugu. Dakle, prema Apijanu, Agron je još živ i osvojio je dio Epira i Korkiru, a kasnije i Epidamno i Far, a kada je zaprijetio i ostatku Jadrana, Isejci su bili ti koji su uputili poziv u pomoć Rimu. Rimljani su potom poslali poslanike Agronu, a ilirski brodovi su ih napali na putu za Iliriju i ubili Kleempora, isejskog poslanika i Rimljanina Gaja Korunkanija.⁹⁷ Kasije Dion također prenosi da je Rim poslao izaslanike na zahtjev Isse, ali je prema njemu izaslanike primila Teuta jer je Agron u međuvremenu umro. On također nadodaje da su Rimljani planirali kazniti Ardijejce zbog ometanja plovidbe iz Brundizija.⁹⁸ U ovim izvještajima se čini da Iliri osvajaju teritorij i šire područje utjecaja nakon čega se Rim upliće i zaustavlja njihovo napredovanje. Prema Fairbankovom mišljenju sva tri izvješća, Polibijevo, Apijanovo i Dionovo, zapravo opisuju istu situaciju u kojoj se Ilirsko kraljevstvo širi sve dalje na sjever i na jug. Prema njemu je karakteriziranje tih pomorskih napada stvar perspektive pa kaže: „Što je za Apijana jasna ekspanzija, za Polibija je hirovita pohlepa.“⁹⁹

Mir koji je zaključen 228. g. podijelio je Ilirsko kraljevstvo na tri dijela. Sjeverni dio, koji je obuhvaćao obalno područje Fara i Isse, s izuzetkom same Isse, povjeren je ilirskom dinastu Demetriju Farskom kao nagradu za njegovu izdaju. On je zbog loših odnosa s kraljicom stupio u kontakt s rimskim konzulom i izdao ju je tako što je pustio da ilirska posada na Korkiri kojom je zapovijedao padne Rimljanima u ruke. Na jugu je stvoren rimski protektorat koji je uključivao gradove Korkiru, Apoloniju i Epidamno te na sjeveru otok Issu. Treći dio koji je obuhvaćao unutrašnjost prepušten je Agronovom sinu Pinesu koji je preuzeo vlast kada je pobijedena Teuta odustala od regentstva. Iliri su se također morali obvezati da neće slati više od dva lembe istovremeno (i to nenaoružana) južno od Lješa kako bi se osigurala slobodna plovidba između zapadne i istočne jadranske obale. S ovim ugovorom Ilirsko kraljevstvo je

⁹⁷ App., *Illy.*, 7; A. Bajrić, 2013, 38.

⁹⁸ A. Bajrić, 2013, 39; Dio. Cass., 12, fragm. 49, 1-7.

⁹⁹ K. R. Fairbank, 2018, 153.

primilo težak udarac. Nakon što je u kratko vrijeme postalo respektabilna sila, rimska intervencija ga je razlomila na tri dijela i ograničila mu pristup Otrantskim vratima.¹⁰⁰ Teško je ustanoviti u kolikoj je mjeri Rim imao unaprijed definiranu političku strategiju prema istočnom Jadranu, ali se čini se da gusarenje nije bilo isključivi povod rimskoj intervenciji.

5.3. Drugi rimsko-ilirski rat i rimski rat protiv Histra

Nakon Agronove smrti i Teutinog poraza, najveću vlast u Ilirskom kraljevstvu imao je Demetrije Faranin pod čijim se vodstvom nastavilo ilirsko gusarenje.¹⁰¹ O Demetrijevim gusarskim pohodima pišu i Polibije i Apijan.¹⁰²

Apijanovo izvješće sadrži neke podatke koji nisu posvjedočeni kod drugih izvora. On piše da je Demetrije iskoristio svoj položaj i rimsku zaokupljenost drugim sukobima da bi se pridružio Histrima u pljačkanju na moru. Piše da je Demetrije nakon rata dobio nekoliko utvrđenih mjesta kao naknadu za to što je podmuklo predao Korkiru Rimljanima i prešao na njihovu stranu, međutim, kaže da ih je dobio samo na određeno vrijeme jer mu Rimljani nisu vjerovali. Može se reći da su kasniji događaji pokazali su da su njihove sumnje bile opravdane.¹⁰³ Apijanov tekst sažeo je događaje na sljedeći način: „Kako je (Demetrije) mislio da su Rimljani, koji su se već tri godine borili protiv Kelta s obje strane rijeke *Eridanus*, posve zaokupljeni tim ratom, ugrozio je more gusarskim pohodima, angažiravši kao pomoćnike jedne

¹⁰⁰ P. Cabanes, 2002, 148-149.

¹⁰¹ M. Šašel Kos, 2002, 141.

¹⁰² App., *Ill.*, 8, 23-24; Polyb., *Hist.*, 3, 16.

¹⁰³ M. Šašel Kos, 2002, 142.

od ilirskih naroda, Histre, i uvjerio je Atintane da se odvoje od Rimljana. Potonji, nakon što su sredili poslove s Keltima, odmah su s mornaricom napali gusare i zarobili ih, a iduće su godine ratovali protiv Demetrija i onih Ilira koji su bili njegovi suučesnici. Ubili su Demetrija, koji je pobjegao makedonskom kralju Filipu, a potom su se vratili i ponovno zaprijetili Jonskom moru, a njegov rodni grad *Pharos*, koji je sudjelovao u krivnji, potpuno su uništili. Poštedjeli su Ilire, jer se Pines opet zauzeo za njih. Ovo je bio njihov drugi sukob i drugi mirovni ugovor s Ilirima.¹⁰⁴

Čini se da je Demetrije odlučio iskoristiti situaciju u kojoj su Rimljani bili zauzeti ratom protiv Kelta u sjevernoj Italiji (224.-222. g. pr. Kr.) kako bi proširio svoje djelovanje na sjever sve do Istre.¹⁰⁵ Prema ovom Apijanovom prikazu, Demetrije je naveo Histre da napadaju i plijene rimsko brodovlje. Diodor Sikulski daje vijest da su ti brodovi opskrbljivali Rimljane žitaricama (25, 14, 1). Po Dellu se radi o pošiljkama koje su Rimljani upućivali svojoj vojsci na sjeveru Italije. Smatra da Demetrije u tom trenutku još uvijek nije želio otvoreno istupati protiv Rimljana pa je nagovorio Histre, tada već iskusne pomorce i gusare, da to učine umjesto njega.¹⁰⁶ To je dovelo do rimsko-histarskog rata 221.-220. godine.¹⁰⁷ Prema mišljenju F. Cassole Histri su do 221. g. djelovali sami te su tek kasnije uspostavili veze s Demetrijem.¹⁰⁸ Šašel Kos smatra da nema dovoljno uvjerljivih dokaza zbog kojih bi se trebalo posumnjati u slijed događaja koji je dao Apijan i čini se da je to mišljenje većine historiografa.¹⁰⁹ Osim štete nanesene kombiniranim gusarskim napadima protiv rimskih brodova, Polibije i Kasije Dion izvještavaju da je Demetrije pustošio i ilirske gradove koji su bili pod rimskom vlašću ili u

¹⁰⁴ App., *Ill.*, 8, 23-24; vlastiti prijevod prema M. Šašel Kos, 2002, 142.

¹⁰⁵ M. Šašel Kos, 2002, 144.

¹⁰⁶ Mišljenje H. J. Della prenosim iz S. Čače, 1979, 83.

¹⁰⁷ S. Čače, 1979, 83.

¹⁰⁸ Mišljenje F. Cassole prenosim iz M. Šašel Kos, 2002, 144.

¹⁰⁹ M. Šašel Kos, 2002, 144.

savezu s njima.¹¹⁰ Nakon obračunavanja s Histrima Rimljani su 219. g. napali i porazili Demetrija što je poznato kao drugi rimsko-ilirski rat.¹¹¹

Ono što se ističe u Polibijevom izvješću je naglasak na Demetrijev odnos s Makedonijom i na širu sliku rimske moći koja se širi prema istoku, kako objašnjava Fairbank. Premda Polibije kaže da je Demetrijev glavni prijestup bio taj što je prekršio mirovni ugovor o plovidbi, također piše: „Rimljani su, u svjetlu tih postupaka i procvata bogatstva Makedonskog kraljevstva, željeli osigurati svoj položaj u zemljama koje leže istočno od Italije”. Šašel Kos pojašnjava da su Rimljani napali Demetrija 219. g. prvenstveno kako bi se riješili jakog neprijatelja na Jadranu, posebno s obzirom na mogućí rat protiv Kartage.¹¹² U svakom slučaju, u oba izvora Demetrije pljačka i širi područje utjecaja na Jadranu. Apijan i Polibije također prenose da su Rimljani srušili Faros do temelja kako bi se riješili Demetrijevog gusarstva.¹¹³ Apijanova izjava je: „njegov rodni grad, kriv s njim u zločinu“. S tim u vezi je mišljenje da bi se uništenje Farosa moglo gledati kao rimska osveta Demetrijevoj nelojalnosti te da je grad bio nasilno uništen samo zato što je bio rodni grad tog dinasta.¹¹⁴ Međutim, ne postoje arheološki tragovi potpunog uništenja Farosa osim dokaza da su bili razrušeni njegovi bedemi. Kurilić pojašnjava da je Faros najvjerojatnije nastradao jer se Demetrije sklonio u njega nakon što je shvatio da će Rimljani osvojiti Dimale u kojima se do tada sklanjao. Smatra da je kazna određena Farosu logična mjera u ovakvoj ratnoj situaciji, a ne uništenje grada samo zato jer je Demetrijevo rodno mjesto.¹¹⁵

¹¹⁰ Polyb., *Hist.*, 3, 16, 2-3; fr. 53; Zon. 8, 20; M. Šašel Kos, 2002, 144.

¹¹¹ M. Križman, 101, 1979.; M. Šašel Kos, 2002, 144.

¹¹² M. Šašel Kos, 2002, 149.

¹¹³ App. *Ill.* 8; Polyb., *Hist.*, 3, 18-9.

¹¹⁴ M. Šašel Kos, 2002, 145.

¹¹⁵ Mišljenje je A. Kurilić dala u razgovoru.

Nakon Demetrija, najveću vlast u ilirskom kraljevstvu je preuzeo njegov suvremenik i nasljednik Skerdilaida. Skerdilaida se prvi put spominje kod Polibija kao zapovjednik kopnenih trupa u bitci kod Fenike 230. g. pr. Krista. Sljedeće što Polibije piše o njemu je deset godina poslije te bitke kada se priključuje Demetriju u pljačkanju na južnom Jadranu. Demetrije i Skerdilaida su prvo neuspješno napali Pilos nakon čega je Demetrije s pedeset brodova opustošio Kiklade, dok je Skerdilaida na putu prema Iliriji sa četrdeset brodova stao u Naupaktusu gdje je sklopio savez s Etolcima i priključio im se u napadu na Ahejski savez.¹¹⁶ Suradnja s Etolcima nije dugo trajala i završila je do 218. godine. Čini se da su Etolci prekršili dogovor o podjeli plijena, odnosno odbili su ga podijeliti sa Skerdilaidom nakon što su uspješno zaplijenili veću količinu.¹¹⁷ Nakon toga se Skerdilaida dogovorio s Filipom V. o savezu s Makedonijom prema kojemu je za 20 talenata godišnje trebao pustošiti Etoliju s mora. Filip je također pristao pomoći Skerdilaidi u preuzimanju vlasti u Iliriji te je on prema svemu sudeći kralj Ilirskog kraljevstva barem do 211. g. pr. Kr., zajedno s Pleuratom koji mu je možda bio sin.¹¹⁸ Skerdilaida se u međuvremenu nakon zategnutih odnosa s Filipom okreće protiv njega jer navodno nikad nije primio obećanu isplatu i priključuje se savezu Rimljana i Etolaca protiv Makedonaca, u koji je ušao i Pleurat. Pretpostavlja se da je Skerdilaida umro par godina prije 202. g. pr. Krista.¹¹⁹ Čini se da je dosta Skerdilaidinih odluka bilo motivirano i politikom, a ne samo profitom, te zbog toga, prema Fairbanku, ni on ne upada u klasični kalup gusarstva.¹²⁰

¹¹⁶ Polyb., *Hist.*, 4, 16.

¹¹⁷ Polyb., *Hist.*, 4, 29, 5-6.

¹¹⁸ Liv., *A. U. c.*, 26, 24, 9

¹¹⁹ M. Šašel Kos, 2002, 151.

¹²⁰ Fairbank, 157.

5.4. 2. stoljeće pr. Kr.

Pleurat i Gencije su posljednji ilirski kraljevi s kojima završava priča o gusarstvu širokih razmjera ilirskog kraljevstva, kako je to djelovanje nazvala Šašel Kos. Za vrijeme Pleuratove vladavine još se uvijek nastavlja savez s Rimom. Livije prenosi jedan događaj iz 189. g. kada je Pleurat sa šezdeset lemba opljačkao i opustošio etolsku obalu.¹²¹ Dakle, on nastavlja s gusarenjem kao i njegovi prethodnici, međutim, s tom razlikom, da su sad neke pljačke bile izvršene u rimsko ime, a ostali napadi vjerojatno odrađeni u suglasnosti s njima.¹²² Štoviše, Polibije prenosi da su Rimljani Pleurata, zajedno s nekim iberskim kraljevima, smatrali idealnim kraljem klijentom Rima.¹²³

Ilirska prorimska politika je propala tijekom vladavine sljedećeg kralja, Pleuratova sina Gencija. Livije piše da su se 181. g. gradovi Tarent i Brundizij žalili Rimu na gusarenje na Jadranu. Sljedeće godine Lucije Duronije je kao pretor za Apuliju i Histre krenuo s malim brodom protiv ilirskih gusara i izvijestio Senat da je za porast gusarstva kriv ilirski kralj Gencije.¹²⁴ Gusarstvo se navodno proširilo duboko na sjever i eskaliranje napetosti je na koncu dovelo do rimsko-histarskog rata 178. g. pr. Krista.¹²⁵ Granica između gusarstva i vojne ekspanzije se prema Fairbanku ovdje čini prilično tanka. U svakom slučaju, Gencijevo savezništvo s Rimom se na kraju raspalo oko ovih pomorskih sukoba te je uoči Trećeg makedonskog rata on sklopio sporazum s Perzejem. Taj je sukob u konačnici doveo do Gencijeovog pada 167. godine. Nakon njegovog poraza Rimljani su isporučili ilirsko brodomlje svojim saveznicima u Korkiru, Apoloniju i Epidamno.

¹²¹ M. Šašel Kos, 2002, 152.

¹²² Polyb., *Hist.*, 21, 11, 7-8; M. Šašel Kos, 2002, 152.

¹²³ Polyb., *Hist.*, 21, 11, 7-8.

¹²⁴ Liv., *A. U. c.*, 40, 18, 3-4; 40, 42, 1-5; M. Križman, 1979, 165.

¹²⁵ Liv., *A. U. c.*, 41, 1, 3.

Ilirski vladari Demetrije, Skerdilaida, Pleurat i Gencije prvenstveno su uspijevali zadržati moć zbog jake mornarice kojom su zapovijedali, a Šašel Kos smatra da je gusarstvo u koje su se upuštali bilo nužno sredstvo za njezino uzdržavanje (Gencijeva flota raspolagala s oko 220 lembe i oko 11 tisuća uvježbanih vojnika i mornara). Zbog toga se ovaj čin kojim su Rimljani Ilirskom kraljevstvu oduzeli brodovlje po Šašel Kos može smatrati krajem gusarstva širokih razmjera ilirske države.¹²⁶

Sljedeća vijest o gusarstvu u izvorima je za 135. g. pr. Kr. kada je Senat poslao konzula Servija Fulvija Flaka u rimsku Iliriju zbog napada Ardijejaca i Plerejaca.¹²⁷ U početku su vođeni diplomatski pregovori ali su Ardijejci i Plerejci na koncu odbili rimske zahtjeve jer su procijenili da Rim neće intervenirati, a onda su pokušali odgoditi ili čak spriječiti njihov napad nakon što je Senat odlučio djelovati. Međutim, Rim ih je uspješno porazio, a posljedica je bila da su Ardijejci nestali s povijesne scene. Strabon prenosi da su ih Rimljani preselili u unutrašnjost, gdje su, prema njegovim riječima, bili prisiljeni obrađivati zemlju umjesto da žive od mora kao što su to činili u prošlosti.¹²⁸ Čini se da je preseljenje donijelo rezultate i da je Rim na neko vrijeme uspio osigurati obalu južnog i srednjeg Jadrana od ozbiljnijeg gusarenja, što se posebno odnosilo na područje oko Narone i samu Naronu jer se u tom razdoblju razvijala sve veća djelatnost italskih i rimskih trgovaca koji su se počeli tu nastanjivati u većem broju.¹²⁹

¹²⁶ M. Šašel Kos, 2002, 155.

¹²⁷ App., *Illyr.*, 10; Livije, *Per.*, 56; Strabo, 7, 5, 6

¹²⁸ Strabo, 7, 5, 6.

¹²⁹ D. Džino, A. Domić Kunić, 2013, 106-108.

5.5. 1. stoljeće pr. Kr.

Gusarstvo se na istočnom Jadranu i njegovom zaleđu posljednji put spominje u kontekstu Oktavijanovog ratovanja u Iliriku (35.-33. g. pr. Kr.). Apijan piše da se Oktavijan zbog gusarstva obračunao sa stanovnicima Mljeta i Korčule: „Ratujući protiv naroda koji su se pobunili protiv Rima, sasvim je istrijebio stanovnike otoka Melite (Mljeta) i Korkire (Korčule), jer su prakticirali gusarstvo; dao je pobiti sve njihove mlade ljude, a ostale je dao prodati u roblje.“¹³⁰ Šašel Kos smatra da su Korčulani i Mljećani bili tako okrutno kažnjeni jer je njihovo gusarenje vjerojatno znatno premašilo lokalne granice i počelo ozbiljno ugrožavati plovidbu u jugoistočnom Jadranu, kao i Oktavijanovu mornaricu. Pretpostavlja da je ista sudbina možda pogodila i Pelješčane jer su u to vrijeme prekinuti obredi u svetištu u Spili kod Nakovane.¹³¹ Oktavijanu je vjerojatno jedan od ratnih ciljeva bio potvrda rimske vlasti na istočnoj obali Jadrana pa su u tom kontekstu izvedene vojne kampanje protiv stanovništva koje je optuženo da se bavi gusarstvom. Osim Korčulana i Mljećana, zbog istih razloga su kažnjeni i Liburni, što isto piše Apijan: „On je zaplijenio brodove Liburnima, koji su također prakticirali gusarstvo.“¹³²

¹³⁰ A. Kurilić, 2008, 10; App., *Ill.*, 3, 16.

¹³¹ M. Šašel Kos, 2012, 97.

¹³² M. Šašel Kos, 2012, 91; App., *Ill.*, 16, 47.

6. Zaključak

Stanovništvo koje je živjelo na istočnoj obali Jadrana se vjerojatno oduvijek koristilo gusarenjem kao jednim od načina pribavljanja sredstava za život. Osnivanjem grčkih kolonija u 4. st. došlo je do porasta trgovačkih aktivnosti u Jadranu što je neizbježno dovelo i do jačanja gusarskih aktivnosti. Tradicionalno je stajalište da je gusarstvo na ovim prostorima cvjetalo od kasnog 4. do kasnog 1. st. pr. Kr. te da su napori da se gusarstvo obuzda i suzbije doveli do rimske intervencije. Međutim, tome se suprotstavlja mišljenje da je rimski cilj zapravo bio zaustavljanje rasta i širenja Ilirskog kraljevstva na području koje je bilo od strateške važnosti u daljnjim rimskim planovima. Premda je teško utvrditi u kolikoj je mjeri Rim imao unaprijed definiranu političku strategiju, vjerojatno je da gusarenje nije bilo jedini razlog dolaska na istočnu obalu Jadrana. Analizom pisanih izvora prikazani su obrasci rimske političke i vojne propagande koja je uključivala diskreditiranje političkih neprijatelja i njihovih aktivnosti, sa čime bi se potom opravdavalu pokretanja rata protiv njih. Napadi Ilira na italske trgovce sigurno su imali utjecaja na rimsku odluku na intervenciju u Ilirskom kraljevstvu, međutim moguće je da je Polibije uvećao u kojoj su mjeri oni bili razlog za rat, a istovremeno umanjio ostale motive zbog kojih je Rimljanima uopće bilo zanimljivo prelaziti Jadran i uspostavljati vlast nad ovim područjem.

Dualizam prema kojemu se pomorski napadi svrstavaju u točno određene kategorije ilegalnog gusarstva ili legalne mornarice čini se preuzak za razumijevanje događanja u ovom razdoblju, pogotovo u kontekstu stvaranja država. Ovaj dualizam se može povezati i s onim Polibijevim prema kojemu su svi ilirski postupci bili nepravedni i nezakoniti, a rimski pravedni i zakoniti, što je prejednostavno i nerealistično. Svrstavanje djelatnosti u točno određene kategorije ograničava istraživanje motivacija ljudi, motivacija koje se uostalom mogu vremenom i mijenjati. Kampanje ilirskih vladara su u određenim razdobljima poprimale široke

razmjere i čini se da je dosta njihovih odluka bilo motivirano politikom, zbog čega je razlučivanje legalnog ratovanja od ilegalnog gusarenja naroda u ovom razdoblju jako teško i možda nemoguće.

7. Sažetak

Ovaj rad se bavi pitanjem gusarstva domorodačkih naroda koji su živjeli na istočnoj obali Jadrana u antici. Analizom vijesti iz antičke historiografije koje se tradicionalno koriste kao potvrde gusarstva na Jadranu pokušati će se preispitati razlozi zbog kojih su Histri, Liburni i Iliri bili okarakterizirani kao gusari. Tradicionalnom stajalištu o neobuzdanom i opasnom gusarstvu kojega je suzbila rimska država suprotstaviti će se mišljenje da je rimski cilj zapravo bio zaustavljanje rasta i širenja moći drugih naroda na području koje im je bilo od strateške važnosti. Razmotrit će se mogućnost da je etiketiranje naroda kao gusara bio dio rimske političke strategije kako bi se diskreditiralo političke neprijatelje i njihove aktivnosti te pronašlo opravdanje za pokretanje rata. Prikazat će se kako u tom razdoblju, u kojem nije bilo opsežnih pravnih sustava, nije jednostavno povući jasnu granicu između ilegalnog gusarenja i legalnog ratovanja kada su sastavni elementi nasilja i pljačke isti. Razmotrit će se mogućnost da su kampanje nekih ilirskih vladara, koje su u određenim razdobljima poprimale široke razmjere, bile motivirane političkim ciljevima, što bi značilo da je karakter njihovih aktivnosti bio vojni, a ne gusarski.

Ključne riječi: gusari, Histri, Liburni, Iliri, Teuta, Polibije

8. Summary

Piracy at the Eastern Adriatic in Antiquity

This paper deals with the issue of piracy of indigenous peoples who lived on the eastern coast of the Adriatic in antiquity. By analyzing the news from ancient historiography, which are traditionally used as confirmation of piracy in the Adriatic, an attempt will be made to reexamine the reasons why Histri, Liburnians and Illyrians were characterized as pirates. The traditional point of view about unbridled and dangerous piracy, which was suppressed by the Roman state, will be opposed by the opinion that the Roman goal was actually to stop the growth and expansion of the power of other nations in an area that was of strategic importance to them. It will consider the possibility that labeling the people as pirates was part of a Roman political strategy to discredit political enemies and their activities and find justification for starting a war. It will be shown that in that period, in which there were no comprehensive legal systems, it is not easy to draw a clear line between illegal piracy and legal warfare when the constituent elements of violence and robbery are the same. It will be shown how the campaigns of the Illyrian rulers in certain periods took on such proportions that a conclusion can be drawn about the possibility that many of their decisions were motivated by political goals.

Key words: pirates, Histri, Liburnians, Illyrians, Teuta, Polybius

9. Literatura

- S. Babić, 2009, Rat gusara i pirata, *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, 5/4, Zagreb, 2009, 148-149.
- A. Bajrić, 2014, Ilirska vladarica Teuta i Iliri u Polibijevom odlomku o rimskom poslanstvu u Iliriji, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 46, 2014, 29-56.
- L. Boršić, D. Džino, I. Radić Rossi, 2021, *Liburnians and Illyrian Lembs: Iron Age Ships of the Eastern Adriatic*, Oxford, 2021.
- P. Cabanes, 2002, *Iliri od Bardileja do Gencija (IV. – II. stoljeće prije Krista)*, Zagreb: Svitava, 2002.
- S. Čače, 1979, Prilozi proučavanju političkog uređenja naroda sjeverozapadnog Ilirika, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 18(8), Zadar, 1979, 43-125.
- H. J. Dell, 1967, The Origin and Nature of Illyrian Piracy, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 16, 1967, 344-358.
- D. Džino, A. Domic Kunić, 2013, *Rimski ratovi u Iliriku: povijesni antinarativ*, Zagreb, 2013.
- K. R. Fairbank, 2018, *A Dividing Sea: The Adriatic World from the Fourth to the First Centuries BC*, Brown University, 2018.
- M. Gross, *Suvremena historiografija*, Zagreb, 2001.
- M. Križman, 1979, *Antička svjedočanstva o Istri, Pula, Rijeka*, 1979.
- A. Kurilić, 2008, *Antička povijest hrvatskog prostora*, nastavni materijali za predmet "Antička povijest hrvatskog prostora" na Odjelu za povijest Sveučilišta u Zadru, u akademskoj godini

2007./2008., <https://www.unizd.hr/povijest/izvedbeni-plan-nastave/nastavni-mat> (3. listopada 2022.)

A. Kurilić, 2012, Nazione Liburnus - identitet naroda i pojedinca, *Prilozi iz hrvatske historiografije, Zbornik radova sa znanstvenih kolokvija 2009. – 2011*, Zagreb, 2012, 171–181.

P. C. de Souza, 1992, *Piracy in the Ancient World: from Minos to Mohammed*, University College, 1992.

P. C. de Souza, 2014, Piracy in Classical Antiquity: The Origins and Evolution of the Concept, *Persistent Piracy: Maritime Violence and State- Formation in Global Historical Perspective*, ur. S. Eklöf Amirell, L. Müller, Palgrave Macmillan, 2014. 24-50.

M. Šašel Kos, 2002, From Agron to Genthius: Large Scale Piracy in the Adriatic, *Greci in Adriatico I*, (Hesperia, 15), Rim 2002, 137-155.

M. Šašel Kos, 2005, *Appian and Illyricum*, Ljubljana, 2005.

M. Šašel Kos, 2012, The role of the navy in Octavian's Illyrian war, *Histria Antiqua*, 21, 2012, 93-104.

M. Zaninović, 1992, Pomorstvo Ardijejaca temelj njihove moći, *Opuscula Archaeologica*, 16, 1992, 103-115.

J. Wilkes, 1969, *Dalmatia*, London, 1969.

J. Wilkes, 2001, *Iliri*, Split, Laus, 2001.